

© Нікіфоров П.О., Бабух І.Б., 2016

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ УЧАСТІ ГРОМАДИ МІСТА В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ

Аналізується досвід місцевого розвитку за участю колективів територіальних громад. Підкреслюється, що саме аспект інноваційного розвитку дозволяє одночасно як підвищити якість життя населення, так і створити умови розвитку громади та відповідної території. Здійснено аналіз особливостей залучення громади міст до інноваційного розвитку на основі аналізу світової практики та використання її напрацювань в умовах України.

Ключові слова: інноваційний розвиток, територіальна громада, комунікаційні зв'язки, довіра, соціальний капітал, моніторинг, суспільна експертиза, агентства місцевого розвитку, партнерство, конкурентні переваги території.

Постановка проблеми. Для формування суспільства знань та побудови відповідної економічної діяльності потрібна мобілізація зусиль всіх суспільних структур, залучення до процесу навчання всіх прошарків суспільства, визнання виняткової ролі освіти та науки не лише для розвитку високотехнологічних галузей економіки, а й традиційного господарювання та повсякденного життя населення. Ми вважаємо, що аспект інноваційного розвитку відіграє подвійну роль і на відміну від традиційного підходу, що використовується досить часто при розвитку територій, коли формуються конкурентні переваги традиційного характеру, дозволяє одночасно як підвищити якість життя населення, так і створити умови розвитку громади та відповідної території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія розвитку багатьох країн світу у другій половині ХХ – початку ХХІ століття засвідчила, що намагання змінити життя людей на краще тільки за рахунок економічних інструментів, без відповідних інституційних перетворень є неефективними. У зв'язку з цим значна частина наукової спільноти у своїх дослідженнях почала базуватись на новій парадигмі розвитку, яка враховує не лише економічні зрушення, а й процеси посилення громадянського суспільства та розвитку управління місцевими громадами.

У сучасній вітчизняній економічній науці, політології, державному управлінні достатньо широко представлені праці українських вчених, в яких досліджуються інституційні та прикладні аспекти управління місцевим розвитком, узагальнено досвід такого розвитку. Значну увагу приділено економічним та фінансовим складовим соціально-економічного розвитку територіальних громад. Розуміння ролі та місця територіальних громад через реформу децентралізації влади, соціального капіталу який вони формують, у впливі на розвиток держави знаходять усе більшу увагу вітчизняних дослідників. Серед них можна виокремити праці В. Бакуненко, Л. Беззубко, О. Длугопольського, Я. Жаліло, С. Леонова, М. Корецького, О. Пасхавера, Ю. Петрушенко, Р. Руденко та інших. Водночас суттєво важлива частина даної

проблематики – пошук та активізація внутрішніх джерел розвитку територіальних громад сіл, селищ, міст, їх об'єднань – яка передбачає активізацію передусім людського капіталу в найважливіших складових інноваційного процесу (генерування інновацій, трансфер технологій тощо) не знаходить належного відображення в існуючій літературі і є тою частиною проблеми, яка вимагає інтенсифікації досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз особливостей залучення громади міст до інноваційного розвитку на основі аналізу світової практики та методичних рекомендацій щодо реалізації політики в умовах України.

Викладення основного матеріалу. Криза економіки та заявлена владою реформа децентралізації в Україні показали нагальну потребу змін системи регулювання у напрямі створення системи суспільно-державного партнерства. Тож завданням управління розвитком території є формування та підтримка механізму самоорганізації суспільства, що запускається в дію людьми, працює за допомогою людей та дозволяє одержати конкретний результат розвитку території з врахуванням специфіки місцевих інтересів.

Економічні, соціологічні, політологічні дослідження показують, що громади, засновані на довірі та співробітництві, сприяють реалізації людського потенціалу. Усе ширше в економічній літературі відзначається той факт, що соціальні зв'язки та довіра відіграють важливу роль у підтримці економічного розвитку. Фактор соціального капіталу розглядається окремими авторами як необхідного всезагального ресурсу, і, незважаючи на складність виміру та включення у формальні моделі, розглядається як найважливіший детермінант довготермінового економічного успіху. Усвідомлення того, що «соціум має значення», змушує економістів враховувати цей фактор навіть при побудові теоретичних гіпотез. На думку Р. Патнема, «соціальний капітал, втілений у нормах і мережах суспільної участі, є попередньою умовою економічного процвітання, так само як і ефективно самоврядування» [6]. З економічного

погляду важливо, що капітал соціальних зв'язків як особливий ресурс доповнює та здатний замінювати інші економічні ресурси і в такий спосіб веде до зниження як виробничих, так і трансакційних витрат. Соціальні цілі значно ширші, ніж стійке економічне зростання, тому що, по-перше, важливий розвиток сукупного, не лише економічного добробуту, а по-друге, аналіз варіантів політичних рішень повинен як фактори також передбачати довгостроковий вплив на економічні, екологічні та соціальні тенденції [2, с. 223].

У світовій практиці діяльність із розвитку місцевих співтовариств, із одного боку, передбачає об'єднання людей, які проживають на одній території, і продукування у них почуття належності до певної соціальної групи, що характеризується загальними інтересами. З іншого боку, діяльність із розвитку місцевих громад передбачає діяльність із розвитку господарської інфраструктури для підвищення якості життя. Виходячи з цього, головними завданнями, що ставлять перед собою всі практики розвитку місцевих громад, є: нарощення здібностей населення (людський капітал); наділення населення владою – перетворення місцевих жителів із суб'єктів впливу на суб'єктів дії; продукування відносин довіри, солідарності, партнерства, зміцнення готовності людей до співпраці, формування у мешканців почуття приналежності, усвідомлення спільності інтересів та генерування соціальних зв'язків. Зазначені аспекти формують основи та передумови саме для інноваційного розвитку території громади, зокрема впровадження соціально-орієнтованих інновацій, що виступає ефективним інструментом її збереження та розвитку.

У розвинених країнах виявлення зв'язку між формуванням (і/або зміцненням) місцевих співтовариств, здатністю людей до самоорганізації та якістю їхнього життя стало важливою ідейною основою для поширення в другій половині ХХ століття проблематики розвитку місцевих співтовариств. Отже, встановлення подвійної кореляції – між рівнем розвитку місцевого співтовариства і здатністю людей до самоорганізації на локальному рівні, а також між здатністю людей до самоорганізації на локальному рівні та їхньої якості життя – лягла в основу відродження громади. Розробка поняття інноваційного розвитку стосовно муніципального управління проводиться більшою мірою саме в рамках економічної науки. При визначенні інноваційного розвитку міста слід зазначити наявність якісних змін різних сфер життєдіяльності суспільства на основі розробки, створення та ефективного використання інновацій (економічних, соціальних, інституціональних та екологічних), спрямованих на зростання суспільного добробуту й підвищення якості життя населення міста.

Успішний досвід розвинених країн свідчить, що до участі в розвитку місцевих співтовариств залучаються також представники некомерційного сектора. Великого поширення набули різноманітні НУО, діяльність яких спрямована на розвиток місцевих співтовариств – корпорації місцевих співтовариств, що займаються, у тому числі, наданням допомоги місцевій владі в розробці й реалізації програм розвитку місцевих співтовариств. Досить розповсюдженими стали також фонди місцевих співтовариств, благодійні організації, що працюють у рамках певної території та займаються збором засобів і виділенням грантів на проекти, що сприяють розвитку місцевого співтовариства. Участь у розвитку місцевих співтовариств стали також приймати і представники комерційного сектора. Так, у США поширення набули Фінансові інститути розвитку місцевих співтовариств – вид приватних фінансових інститутів, що спеціалізуються на видачі кредитів на локальному рівні в рамках розвитку місцевих співтовариств [4].

Сьогодні основні питання розвитку на місцевому рівні залишаються в Україні не вирішеними, зокрема громада не повністю розуміє, що саме являє собою розвиток, яким чином кожен окремий громадянин може сприяти його досягненню і як роботодавці можуть організувати бізнесове середовище у рамках своїх організацій на благо суспільства. У зв'язку із цим, необхідно сформулювати своєрідну культуру участі та залучити всіх зацікавлених осіб до участі у вирішенні даних питань. І хоча і громадяни, і бізнесові структури можуть не усвідомлювати повністю шляхи рішень усіх проблем, що постають перед громадянами, вони принаймні здатні продемонструвати відданість справі та свої бажання, досягти благ на місцевому рівні. Інноваційний розвиток вимагає нової стратегії роботи з населенням, де головним принципом повинен стати саме територіальний принцип, відповідно до якого територія розглядається як джерело ресурсів, як джерело проблем, як місце, де ці проблеми повинні бути вирішені та вирішуються за участю населення. Усвідомлене розуміння в дії принципу територіальності дозволить збільшити число учасників процесу за рахунок залучення різних структур, професійних і соціальних груп, які живуть і діють на цій території. Усе це забезпечить процес становлення місцевого співтовариства, а ініціативи громади будуть виконувати функцію стимулювання соціально-економічних та екологічних інновацій для території в цілому.

Найбільш успішними ініціативами інноваційного розвитку територій є ті, які об'єднують зусилля влади, бізнесу та громади, а також ті, що найбільш ефективні з погляду комунікацій між усіма зацікавленими у розвитку агентами. При цьому суспільна участь – постійний процес взаємодії між установою,

відповідальною за прийняття рішень і громадськістю, на чії інтереси діють наслідки прийнятих рішень. Механізм такої взаємодії, як правило, включає: а) заходи, що сприяють повному розумінню з боку громадськості процедури прийняття рішень владою та механізмів для вивчення проблем; б) поінформованість громадськості про статус і стадію реалізації певної ініціативи, а також про можливість одержання інформації та коментарів до неї та про інші види участі; в) моніторинг думок громади про цілі й завдання проекту, найбільш ефективні шляхи використання наявних ресурсів; г) альтернативні стратегії розвитку та одержання іншої інформації, пов'язаної з прийняттям стратегічних рішень.

У випадку проектного підходу участь громади у процесі прийняття значимих рішень можна розділити на чотири етапи:

1. інформування громадськості про наміри по проекту, стратегії, ініціативах на стадіях аналізу проблемного поля та оцінки потреб;

2. визначення думок різних груп інтересів із приводу реалізації проекту на основі наданої інформації щодо проекту та результатів досліджень (суспільні слухання, звернення тощо);

3. організація та проведення суспільної експертизи;

4. моніторинг реалізації проекту.

У процесі самоорганізації відбувається зв'язок структурних рівнів різного масштабу у вигляді кооперації частин системи з виникненням нової якості, що забезпечує синергетичний ефект, що може бути як негативним, так і позитивним. Інакше кажучи, якщо взаємодія учасників системи не буде ефективною, спрямованою на підвищення її стійкості, то можемо одержати резонансний ефект для її руйнування. Величина як позитивного, так і негативного синергетичного ефектів взаємодії елементів системи значно більша, ніж сума ефектів, що діють незалежно [5, с. 500].

Щоб суспільство підтримувало інновації, необхідно почати спільну довгострокову програму взаємодії інститутів розвитку, PR організацій і мас-медіа. Програма повинна бути динамічною та ґрунтуватися на таких базових принципах: відкритості та доступності до можливостей інститутів розвитку; залучення навчальних закладів і науково-дослідних організацій; статусності й підтримки навчальних закладів середньої освіти; регулярного зворотного зв'язку та контролю реалізації проектів.

Першим кроком у цьому напрямі потенційно може стати створення в містах агентств місцевого розвитку, завдання яких полягає у розвитку бізнес-середовища в регіонах, та залучення інвестицій. Такі агентства, створені за участі «Співтовариства Соціально Відповідального Бізнесу» уже працюють у

містах Бурштин і Ладизин Івано-Франківської області. Разом із міською владою вони розробляють інвестиційні паспорти міст і видають міні-гранти на проекти соціальної сфери, енергозбереження, готуються навчати активне населення, як зареєструвати свій бізнес, і вже працюють над залученням інвестицій у міста [3].

У результаті сьогодні головне завдання громади – створити «моду» на інновації. Незважаючи на те, що держава має відгравати свою важливу роль в інноваційній системі, саме суспільство повинно прагнути до інноваційної діяльності та реалізувати алгоритми інноваційної поведінки, тобто сприяти створенню інноваційних продуктів і послуг, і лише тоді це стане трендом. У США, наприклад, накопичений цінний досвід партнерства влади та громадянського суспільства при вирішенні стратегічних завдань розвитку, в рамках реалізації програми «Інноваційна ініціатива». Згідно з нею окремі штати відповідають за два напрямки стимулювання економічного розвитку: активне партнерство з центральним урядом у підготовці умов для економічного зростання на території; визначення конкурентних переваг території та формування на їх основі політики місцевого інноваційного розвитку.

Зазначені ініціативи доцільно реалізувати при виборі не менше двох і не більше трьох пріоритетів розвитку території, що дозволить уникнути концентрації виробництва на даній території з подальшим зменшенням стійкості локальної соціально-економічної системи. Також диверсифікація пріоритетів дозволить забезпечити умови для інноваційності, що багато в чому є наслідком зіткнення людей, які володіють різними знаннями, оскільки саме протилежний підхід породжує групове мислення, відтворення старих ідей, стереотипів і підходів. Найбільш зручно розвиток пріоритетів на окремій території можна реалізувати у формі кластерів. Взагалі кластерна політика являє собою систему державних і громадських заходів та механізмів підтримки кластерів і кластерних ініціатив, що забезпечують підвищення конкурентоздатності регіонів, підприємств, що входять у кластер, розвиток інститутів, що стимулюють формування кластерів, а також забезпечують впровадження інновацій.

Важливим напрямком розвитку також має бути співпраця з інститутами розвитку як на національному, так і на міжнародному рівнях. Це, насамперед, гранти міжнародних організацій для реалізації локальних проектів за пріоритетними напрямками. Зокрема Програма розвитку ООН пропонує сьогодні ініціативним групам можливість пройти відповідне навчання та взяти участь у конкурсі на одержання технічної і фінансової підтримки для створення заготівельно-збутового кооперативу, для сільських територіальних громад.

Незважаючи на негативні загальні тренди, в Україні вже є цілий ряд прикладів ініціатив, що здатні стати локомотивами розвитку. Одним із таких є рух креативних міст – Creative City (на основі праці Ч. Лендрі, ідеєю якого є те, що «для того, щоб вижити в конкурентному середовищі глобальної економічної систем міста повинні змінитися та винайти свою ідентичність заново [8]). У межах проекту на конференції «Інтегрований розвиток старої частини Львова як успішний інструмент сталого міста» було підписано Львівську декларацію намірів, у якій усі учасники відзначили потребу розвитку українських міст і готовність співпрацювати для їх розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Участь громадськості підвищує легітимність рішень і передбачає, що ухвалені рішення є прийнятними і що можна покращити

їх якість – через розширення можливостей для висловлення думок з метою ухвалення кращого варіанта за допомогою оцінювання місцевими експертами. Це також дає можливість залучення традиційно неактивних груп до процесу управління, призводить до підвищеної інформованості про ухвалені рішення та можливі результати. Загалом участь у процесах розвитку надає людям почуття розширення власних можливостей. І насамкінець, будь-яке фінансування із будь-якого джерела може бути отримане та використане найбільш ефективно не сторонніми організаціями, а самими жителями поселень, які об'єдналися в некомерційні або комерційні організації, що здатні пропонувати інвестиційні проекти та готові реалізовувати замовлення й соціальні програми на своїй території.

Список використаних джерел

1. Вайнер В. Общественные инициативы в развитии сельских территорий. Рекомендации эксперта. / В. Вайнер // Сообщества и Альянсы на муниципальном уровне. – 2011. – № 2 (18) – [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.vlast_i_obshchestvo/obshchestvennye_razvitii_seliskih_territoriy_rekomendacii_jeksperta.
2. Галиуллин Д.Л. Социальное доверие и социальный капитал в региональной политике развития / Д.Л. Галиуллин // Вестник ТОГУ. – 2009. – № 2 (13). – С. 221-228.
3. Ковалевская Ю. Соскочить с иглы : как маленькому городу избавиться от большой зависимости. / Ю. Ковалевская // Галицкие контракты. – 2013 – [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www://kontrkty.ua/article/58991>.
4. Кроль М. Развитие местных сообществ как основа улучшения качества жизни людей / М. Кроль //

- Аналитика. – Лаборатория социальных инноваций. – 2011 – [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.cloudwatcher.ru/analytics/view/>.
5. Никонова Я.И. Теоретико-методологические основы устойчивого инновационного развития малых городов / Я.И. Никонова // Россия : тенденции и перспективы развития. – Вып. 6, Часть 2. – М. : ИНИОН РАН. – 2011. – С. 499-504.
6. Патнем Р. Гра в кегли наодинці : занепад соціального капіталу Америки / Р. Патнем // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2001. – № 21 – [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www://ji.lviv.ua/>.
7. Шалмуев А.А. Теоретико-методологические основы устойчивого развития региона / А.А. Шалмуев // Инновации. – СПб, 2006. – № 3. – С. 28-32.
8. <http://creativecommons.org.ua>.

Анотація

Петр Никифоров, Илона Бабух

НАПРАВЛЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ УЧАСТИЯ ОБЩИНЫ ГОРОДА В ИННОВАЦИОННОМ РАЗВИТИИ ТЕРРИТОРИИ

Анализируется опыт местного развития с участием коллективов территориальных общин. Подчеркивается, что именно аспект инновационного развития позволяет одновременно как повысить качество жизни населения, так и создать условия развития общества и соответствующей территории. Проведен анализ особенностей привлечения общественности городов к инновационному развитию на основе анализа мировой практики и использования ее наработок в условиях Украины.

Ключевые слова: инновационное развитие, территориальная община, коммуникационные связи, доверие, социальный капитал, мониторинг, общественная экспертиза, агентства местного развития, партнерство, конкурентные преимущества территорий.

Summary

Petro Nikiforov, Ilona Babukh

THE DIRECTIONS OF INCREASING PARTICIPATION OF THE COMMUNITY IN INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE TERRITORY

The paper analyzes the experience of local development with the participation of the territorial communities. It is emphasized that the aspect of innovation development can simultaneously increase the quality of life of the population and create conditions for the development of society and the territory. The peculiarities of cities community involvement to innovative development based on the analysis of world practice and use of its experience in Ukraine are analyzed.

Keywords: innovative development, a territorial community, communication ties, trust, social capital, monitoring, public expertise, the agencies of local development, partnerships, competitive advantages of the territories.

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано проблеми управління розвитком соціальної сфери регіону, визначено необхідність комплексного використання ресурсів усіх функціональних складових соціальної сфери та обґрунтовано використання програмно-цільового методу при розв'язанні проблем підвищення якості життя населення регіону.

Ключові слова: соціальна сфера, державне управління, програмно-цільовий метод, регіональний рівень, система управління соціальною сферою.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку програмно-цільовий метод набуває поширення в державному регулюванні соціальної сфери. Цьому сприяє значний досвід подібної діяльності накопичений в нашій країні за радянських часів, використання цього методу в розвинутих країнах. Даний метод дозволяє акумулювати значні ресурси, необхідні для вирішення соціальних проблем на державному рівні, і сприяє найбільш ефективному їх розподілу і використанню. Разом з тим, програмно-цільовий метод в процесі своєї реалізації стикається з низкою труднощів, основна з яких – висока частка невизначеності програмованої системи. Це пов'язано з тим, що розробка програми повинна не тільки спиратися на обґрунтовані гіпотези, але і мати різні варіанти коригування у процесі її впровадження – механізми вдосконалення програми без зміни цілей. Особливо це актуально для сучасних умов, оскільки до мінливості зовнішніх факторів, запланованих програмою, додається і внутрішньодержавна нестабільність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням удосконалення управління соціальною сферою на регіональному рівні присвячені роботи таких дослідників, як Б. Данилишин [11], О. Кілієвич [6], Т. Кір'ян [4], М. Корецький [7], В. Куценко [8], Е. Лібанова [9], О. Палій [9], Ю. Пасічник [4], М. Пугачова [10], І. Розпутенко [6], О. Романюк [6], В. Скуратівський [9], А. Халецька [12], О. Черниш [9], Т. Чубарова [14], А. Щетінін [15] та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні дослідження, недостатньо висвітленими залишаються напрями та можливості застосування програмно-цільового методу в управлінні розвитком соціальної сфери.

Формулювання цілей статті. Мета даної статті є аналіз проблем управління розвитком соціальної сфери регіону, визначення необхідності комплексного використання ресурсів всіх функціональних складових соціальної сфери та обґрунтування використання програмно-цільового методу при вирішенні проблем підвищення якості життя населення регіону.

Викладення основного матеріалу

дослідження. У вітчизняній системі державного та регіонального розвитку програмно-цільові методи є ефективним механізмом управління, що сприяє концентрації зусиль і можливостей для досягнення пріоритетних цілей.

Використання програмно-цільових методів в управлінні дозволяє забезпечити:

- подолання відомчої роз'єднаності при вирішенні різних проблем;
- можливість досягнення кінцевих цілей в оптимальні терміни допомогою розподілу матеріальних, трудових і фінансових ресурсів;
- інтеграцію різних функціональних комплексів у єдину систему, що реалізовує поставлену мету шляхом розробки відповідних програм;
- розробку і порівняння різних шляхів досягнення цілей і вибір найбільш ефективного з них;
- формування зв'язків кінцевих цілей з наявними ресурсами;
- використання сукупності показників, що дозволяють аналізувати і контролювати досягнення як проміжних, так і кінцевих цілей.

Об'єктивна необхідність у розробці і реалізації регіональних програм, на думку А. Щетініна, виникає, перш за все, при відповідності проблеми таким вимогам:

- регіональна проблема повинна мати народногосподарське значення, будучи за своєю суттю багатоцільовою та комплексною;
- часовий інтервал для розробки і вирішення проблеми не вписується в розроблювані середньострокові і довгострокові плани;
- виникає необхідність у комплексному використанні ресурсів міжгалузевого значення і багатоцільового призначення;
- існуючі форми і методи управління недостатні для взаємної ув'язки галузевих і регіональних проектів, пов'язаних спільними цілями і завданнями [15, с.85].

Більшість цільових програм державного і місцевого рівня орієнтовано на розвиток окремих функціональних комплексів соціальної сфери. Однак у теорії і практиці управління мають місце і програми підвищення якості життя населення. Наприклад, Е.Аніміца, Н.Новікова, В.Сухих в результаті узагальнення досвіду формування